

NÉPRAJZI VÁZLATOK

1993. január 1-jén megszületik az *Európa-Ház. Utz Jeggle* (a Ludwig Uhland Intézet igazgatója) szerint ezentúl a vámőrök szakszervezetének és a teológusok értekezéseinek lesz témája az egykor-volt határ.

Fényképek: a szétbombázott Maginot-vonal, "fajgyalászás" miatt nyilvánosan kopaszra nyírt gyönyörű német lány 1938-ban a Loreley-szikla mellett, *Herzl* álmodik a zsidó államról a Rajna hídjára könyökölve, lódenkabátos-kofferes embercsoport lopakodik át egy erdősegen "Valahol Európában". Rossz érzés az európainak, hogy megszüntek a határok: az ember csak bosszankodik a közlekedési dugó miatt a Brenneren, a párizsi kiskocsmák helyén már csak McDonald's van, a pizzeriák eltűnnek Bolognában, helyükön csak kebab, a bajor sörözőkben nincs többé disznósajt.

1992-ben ünnepeltük pontosan ötszázadszor, hogy Európa 1492-ben széttörte a határokat.

Oh, Európa.

A jólét és gazdagság szigetét meg kell őrizni az agresszív export-nemzetektől, az amerikai szabadkereskedelemtől. És ebből a jólétből hány menekült, hány vendégmunkás, hány cigány, nem-keresztény, nem-fehér részesülhet?

Egy csónakban evezünk. A csónak már megtelt.

Kelet-Európa ismét hosszú időre indexre került. A határok nélküli Európának új határa van. A "művelt" világ határa legjobb esetben az egykori NDK keleti határfolyója. Az Európa-házból kiűzik az idegeneket, menjenek vissza hazájukba. Az új Európához totálisan kell alkalmazkodni.

Európa történelmileg legérdekesebb határa a Rajna. Természetes, hogy a kutatók előnyben részesítették ezt a szép német folyót. Csak az nem biztos, hogy egyszerűen szép, hogy egyszerűen német, hogy egyszerűen folyó. Az évszázadok során transzcendens jelentőségű lett. A történelem kajánsága, hogy a germán törzsek, a középkori németiség a "határ" fogalmát a rómaiak latinjából vette át: *margo, marca*. Innen származik a méltóság is: őgróf annyit jelent mint *Markgraf*. Nyugati szomszédunk is egy nagy birodalom keleti határa volt: *Ostmark* (Österreich). Aztán jött a fordulat, a Német Lovagrend egyik 1262-es oklevele a következőképpen szól: "... a mi Granizánkon..." – vette át a lengyel szót. A mai német *Grenze Luther Márton* Biblia-fordításában jelent meg.

A Rajna-határ romantikája a gonosz *Napóleon* ellen vívott hősi felszabadító háború katona-dal mozgalmában született. És ez tart ma is, bár értel-

mét elvesztette. Egy 1972-es népzenei kutatás szerint, ha egy német társaságnak jó hangulata kerekedik, akkor 45%-uk azt éneklí, hogy csodaszép német Rajna, 43%-uk pedig azt intonálja, hogy miért olyan szép a Rajna-parton. És minden német karneváli ünnepségen hallható, hogy "látam ágyában Rajna Apánkat". Tehát a sörözőkön kívül a Rajna forrása a németek favorizált helye a belga Ardennektől lengyel kisvárosokig. *Goethe*-t is inspirálta már, hogy riadót fúj a csatakürt, míg német Rajnájuk nem szabad. Aztán megszületett a negatív konnotációt nyert "Wacht am Rhein", majd az utolsó csepp vérig vívandó honvédő háború mítosza. Így lett a Rajna jelkép. És a folyó mellett a neuralgikus terület Elzász. Már a 18. században visszhangzott sok német egyetemi város a jelszótól: "Le a welsch plundrával!" (Welsch = kelta, franciául beszélő svájci, tört németiség, stb.) Mint nálunk egykor a kuruckodó német plundra elleni "hazaffyas" mozgalom. Hegyi községekben ez másképp nyilvánult meg. "A welschiul beszélők nem is tudnak rendesen németül."

Sok-sok háborút vívtak a Rajnáért mint határfolyóért (a természetes határok mítosza jegyében), ám igazán definiálni csak 1697-ben (!) tudták. Nincs a Földön nehezebb kérdés, mint "a fősodor mentén kijelölni a határvonalat". Kérem, higgyünk a németeknek és a franciáknak ebben a kérdésben! Ők igazán értenek hozzá. Nem lehet sorompót építeni, mérőföldkövet lerakni.

Középvonal vagy fősodor?

A *Karolingok* óta lehet tudni, hogy az így meghúzott határ sok-sok nemzedék életét megkeseríti. Az 1697-ben felállított vegyesbizottságok kisebb-nagyobb megszakításokkal 1963-ig foglalkoztak a kérdéssel, majd bölcsen úgy döntött a német és a francia kormány, hogy ezer évnyi szenvedés után legjobb hagyni a csodába az egész kérdést. A természetes határok, az örök határok, a diktált határok mindig változnak – elég rápillantanunk a térképekre!

A közigazgatási határok ugyanis erőszakosan elszakíthatnak egymástól gazdasági és kulturális egységeket. Ha azért fennmarad a folyamatosság, akkor "zöld határról" van szó, ha teljesen megszűnik az átjárhatóság, akkor "vasfüggönyről". A Balkánon például a korábbi évszázadokban a határok egyértelműen ott húzódtak, ahol a katonák akarták, a hadi szándékok és lehetőségek alapján. Ma már az is bizonyos, nem lehet kényszerrel egyesíteni kulturálisan olyannyira ellentétes területeket, mint történt a Szovjetunió, Jugoszlávia esetében.

Szolgáljon példaként Németország, mert a kö-

zépkor óta Nyugat-Európa része. Bár *Max Weber* nem is olyan régen Kelet-Elbiára és Nyugat-Elbiára osztotta. Az volt a különbség, mi terhelte a parasztságot: pénzadó vagy robot. Csak Nyugat-Elbia tartozott az 1250 körül kialakult Európa-maghoz, amelyben pénzforgalom és fizetési forgalom dominált, nagyjából a London-Róma tengely mentén. Ahogyan a 18. században a Rajna közlekedési útvonal lett, úgy nőtt meg Európa, határai kitolódtak a Berlin-Breslau (Wrocław)-Bécs-Triest vonalig, s így maradt 1914-ig a helyzet.

Azért is érdemes Németország példájánál maradni, mert a vizsaly örökkévalónak látszott és nagy ügyel-bajjal oldották meg a határok kérdését. Nem így történt a másik modell-területen, Dél-Tirolban, ahol *Deus ex machina*-nak látszik az autonómia modern újjászületése. Tehát térjünk vissza Elzászba, a jakobinusok teremttette egységes francia nemzetállam presztizsterületére. Fővárosa Strassbourg, vagy Straßburg, egyeteme tele van német diákkal, mert itt lehet leginkább beszívni a francia kultúra levegőjét. Német apák ezt elég régóta tudják, ezért került ide tanulni 20 évesen Goethe is. Furcsa helyzet: az abszolutista francia birodalom meghódított egy Elzász nevű provinciát, s ennek fővárosává tette a szabad város-köztársaságot. Itt franciául tanította Goethe-t az a *Herder*, aki a mi pusztulásunkat megjósolta. Két nemzedékkel később, minden rendes egyetemen ciklikusan bekövetkező diáklázadások egyikén, itt lett diákvezér korának *Rudi Dutschke-ja*, *Georg Büchner*.

Ez a néhány apró, érdekes történet story lenne és nem history, ha közben nem történt volna valami figyelemreméltó. Az ugyanis, hogy a lakosság, az elzásziak lelkét nem mérgezték meg sem a francia, sem a német pusztító ideológiák, egyik ide-oda-csatolásban sem igazán vettek részt, hanem éltek a maguk életét. Igaz, mindkét nagyhatalom politikusan számára nemzetileg megbízhatatlanok maradtak, mert szókéek, kékszemeűek, "árjak", tele vannak Goethe, Herder, Büchner emlékhellyel, ám Napóleon-rajongók, s a lotharingjai kettős keresztért dobog szívük (lám-lám, ott is egy kettős kereszt annyi baj oka!), a *Gloire* és a *Tricolore* érték számukra, de csak akkora, hogy koccintanak rá.

A történet vége roppant hétköznapi, egyszerű. Minden hétvégén ugyanaz történik. 50–100 km mélységben megindul a német népvándorlás Nyugat felé. Hihetetlen forgalom van az Európa-hídon, amely összeköti Kehl-lel Straßburgot. Nincs parkolóhely, az aubergekben és a Winstubékban (welschül, németül Weinstube) nincs üres asztal.

Két hagyományos és polgári érték körül szerveződik a mozgás. Az egyik a hétvégi kiadós séta az összkomfortos természetben, ezt szolgálják az olyan konstrukciók, mint például "A festői falvak útja". A másik a kulináris örömezők, "A sült harcsa útja". Egyre több ilyen épül, mert nagyon kellemesnek tartják ott a turista-megszállást. A régió lakói végérvényesen úgy gondolják, hogy betagozódtak Franciaországba, a hétvégéken megjelenő milliányi németet pedig vonzza a szabadabb levegő, a bizalom, ám elsősorban az annyira irigyelt *savoir vivre* (életművészet).

Mikor lesz mifelénk is kizárólag a tudományé a határkérdésekről való gondolkodás? Akkor, amikor történelemkönyveinkben nemzetünk történelme helyett városaink, falvaink, tájaink építésének, alakításának története lesz csak. Vagyis történelmi tudatunk hősi halottaink helyett alkotóvágyunkat, kultúránkat hangsúlyozza.

Hegedűs T. András

KISEBBSÉGEK PERIFÉRIÁN

Jó ideje foglalkoztat a cigány gyerekek iskolai szereplése. Megpróbáltam leírni a jelenséget, eljutottam odáig, hogy viszonylag pontosan meg tudtam mondani: miként jelentkeznek a problémák.

A szociális háttérű alulteljesítés minden szimptomája megmutatkozik. A szakirodalom ide vonatkozó passzusainak megfelelően a hátrányos helyzetű, iskolázatlan szülőek gyerekei minden statisztikában kimutatható hátrányt elszenvednek, amit csak el lehet szenvedni. Nagy tömegük nem végzi el az általános iskolát sem, a benn maradók között nagyon sok a túlkoros, az aktuális tanévet eredménytelenül befejező. A felső tagozatról úgy tűnik el, hogy minden következő osztályfokon az előző létszámnak már csak jelentésszerűen megfogyatkozott része marad. Jelenlétük aránya a kiegészítő iskolákban riasztóan magas. A középfokon igen alacsony arányban szerepelnek sikerrel. Felsőfokon szereplésük szimbolikus. A helyzetet a különböző rendelkezések, ha egyáltalán, ideig-óráig javítják. A sem nem változatosnak, sem nem méltányosnak nem nevezhető támogatási formák sem hoznak változást.

A diszkrimináció, a szegregáció mintapéldáit nyújtja az iskolarendszer. Körülnézve a nyugat-európai statisztikákban – különös tekintettel azokra az országokra, ahol nagy számú és sokféle kisebbség él – hasonló helyzetet találunk. A cigány